

Türkiye Sinema Literatüründen Kadınlara Bakmak

S. RUKEN ÖZTÜRK

Giriş

Bu makalede, Türkiye’de sinema alanında kadınlarla ilgili yapılmış çalışmalar, kayda değer kitaplar, makaleler ve tezler değerlendirilecektir. Olabildiğince filmlerdeki kadın temsilleriyle iç içe geçen bir tartışma yürütülmeye çalışılacaktır. Türkiye’de sinema alanında kadın temsilleri ve çalışanları, özellikle de yönetmenleri üzerine hangi dönemlerde ne tür incelemeler yapıldığı araştırılacaktır. Bu makale, Türkiye’de sinema alanında kadın sorunuyla kesişen literatür araştırmasına dayanmaktadır. Ancak Türkiye’ye geçmeden önce dünyada, özetle sinemada kadın sorununa nasıl bakıldığı, ne tür çalışmalar yapıldığı incelenmelidir.

Sinemada Kadınlar ve Temsilleri

Sinemanın icadından (1895) bu yana kadınlar hem film yönettiler hem de filmlerde rol aldılar. Kameranın hem arkasında hem de önündeydiler; ama tahmin edilebileceği gibi daha çok yönetmediler, yönetildiler, oyunculuk yaptılar. Feminist film tarihiyle ilgili bir belgesel şöyle başlar: “20 bin erkek yönetmenin olduğu bir gezegende, biz sadece 600 kadın yönetmeniz” (*Filmer le Désir* [Tutkuyu Filme Almak] Marie Mandy, 2002).

1960’ların kadın hareketi, sinemayı da sinema literatürünü de etkiledi. Kadın bakışının sinemaya yoğun biçimde yöneldiği 1970’lerden itibaren bir yandan feminist film kuramı geliyor, bu yönde tartışmalar, toplantılar, festivaller yapılıyor, öte yandan belgesel ya da kurmaca yeni filmler ortaya çıkıyordu. Bu filmler bazen feminist esinliydi (*Alice Doesn’t Live Here Anymore* [Alice Artık Burada Oturmuyor], Martin Scorsese, 1974), bazen de sinemada radikal feminizmin önünü açıyordu (*A Question of Silence* [Bir Sessizlik Sorgusu], Marleen Gorris, 1982). Sinema tarihi içinde geç de olsa kadın temsillerine dönüp bakma gereği duyan kadınlar çıkmıştı ortaya. Üniversitelerde araştırmalar yapılıyordu. Gerek kadın hareketinin 1960’larda gelişmesinin gerekse edebiyat gibi farklı sanat dallarında yapılan ilk incelemelerin (Kate Millet, *Cinsel Politi-*

ka) etkisiyle 1970'lerin başında feminist eleştirmenler, çoğunlukla Hollywood filmlerini inceleyerek önemli yapıtlara imzalarını attılar. Göstergibilimden ve psikanalizden yararlandılar. Sinema ile toplum arasındaki ilişkinin varlığından yola çıkan Haskell ve Rosen, kadın temsillerini inceledi. Kadınlara ilişkin klişe ve abartılı kalıp yargıları belirlediler. Bu alanda Molly Haskell'in *From Reverence to Rape: The Treatment of Women in the Movies* ([Reveranstan Tecavüze], 1973) ve Marjorie Rosen'ın *Popcorn Venus: Women, Movies and the American Dream* (1973) adlı kitapları öncü kitaplardı. Claire Johnston, filmlerde "kadın olarak kadın"ın yokluğunu duyurdu. Ama kuşkusuz alanın en ünlü makalesi Laura Mulvey'in 1975'te önce bir konferansta sunduğu, sonra da *Screen*'de yayımladığı yazısıdır; bu makale bugüne dek sinema alanında en çok atıf alan makaledir; çığır açıcudur. Mulvey'in bu makalesinin çevirisinin Türkiye'de ilk kez 1997'de 25. *Kare* dergisinde yayımlanmış olması da akademide yankılarını bulmuş, söz konusu makale tıpkı İngilizcede olduğu gibi Türkçede de daha sonra farklı derleme kitaplarda basılmış (kaynakçadaki 2008 tarihli Mulvey kaynağında olduğu gibi),¹ defalarca atıf almıştır.

Mulvey, psikanalizi ana akım filmlerden (Hollywood) alınan hazzın yıkımı için bir araç olarak kullanır. Şöyle yazar: "Cinsel dengesizliğin yönettiği bir dünyada, bakmadaki haz, etkin/erkek ve edilgin/dişi arasında bölünmüştür. Belirleyici erkek bakışı kendi fantezisini, uygun biçimde şekillenmiş dişi figüre aktarır. Geleneksel teşhirci rolleri içinde kadınlar, bakıla-sı-lık mesajını veren, güçlü görsel ve erotik etki amacıyla kodlanmış dış görünüşleriyle aynı anda hem bakılan hem teşhir edildendirler" (2008, s. 243).

Kadın, hadım edilme kompleksini de açığa çıkaran figürdür. Erkek bilinç-dışının bu endişeden kurtulması için iki yolu vardır: Birincisi, suçlu nesnenin (kadının) değersizleştirilmesi, cezalandırılması ya da kurtarılması; ikincisi onun yerine fetiş nesneyi koymak ya da doğrudan onu fetişe dönüştürmek (Mulvey, 2008, s. 248). Aslında bugün aşağı yukarı hangi popüler filme bakılsa filmin sonunun buna benzer özellikler taşıdığını görürüz. Örneğin bir macera filmi olarak Monica Bellucci'nin oynadığı *Le Concile de Pierre*'deki (Taş Meclisi, Guillaume Nicloux, 2006) kadın karakter filmin—ki bu bile ana akım filmlerde nadir görülür. Kadın karakter merkezde olmasına ve pek çok sorunu tek başına atlatmasına karşın finalde bir kez daha erkekler tarafından kurtarılmıştır. Bu, bizim için tanıdıktır. Çünkü Mulvey'in de örnek verdiği gibi Hitchcock ve daha birçok yönetmen bu stratejileri başarıyla kullandı; bugün de kullanılmama-

1 Çeviri demişken bir eseri daha dipnot düşmekte fayda var: Makale olarak Mulvey'in yazısı çok önemlidir. Bununla birlikte Türkiye'de derli toplu kuramsal bir kitap bulmak da güçtür. Bu eksik de kısmen, 2008'de Anneke Smelik'e ait *Feminist Sinema ve Film Teorisi* kitabının çevrilmesiyle giderilmiştir.

sı için fazla bir neden yok.

Hollywood sinemasının 1967-1987 arasındaki Amerikan kültürü üzerindeki etkilerini araştıran Michael Ryan ve Douglas Kellner (1997), kitaplarının bir bölümünü de “Cinselliğin Politikası”na ayırırlar. Feministlerin, kadınların sinemada bağımlı, duygusal, eve bağlı konumlandırıldığını fark ettiklerini yazarlar. Kadınlar dünyayı rasyonel algılama yeteneğinden yoksun gösteriliyordu. Buna göre erkek egemenliğindeki endüstrinin feminizmi önce görmezden geldiği ve reddettiği, buna karşın 1970’lerin sonlarına doğru kadın odaklı ve feminist esinli filmlerin de ortaya çıktığı görüldü. Kadınlar yönetmen koltuğuna oturduğunda kendi yaşamlarını erkeklerden farklı bir biçimde temsil ettiler. Ataerkil sınırları aşan kadınlar, kamusal ve özel alan sınırlarını da ihlal ederek aştılar. Temel eksenleri kadın ve erkek yönetmenlerin filmlerindeki kadın temsillerinin farklılığı olan yazarlar şu sonuçlara ulaşmıştır: Erkekler, kadın yaşamını mitsel ya da ikili şemalara (kariyer ya da aşk/evlilik) oturtuyorlardı; bağımsız kadınlar evcilleştiriliyordu.

“Erkeklerin kadınlara ilişkin temsilleri, iyi niyetli olanlar da dahil, kadın yaşamına ister istemez dışarıdan bakar ve çoğunlukla kadın özgürleşmesini geleneksel olarak erkeğe ait olan iş ve kamu yaşamına giriş hakkının kazanımı olarak yorumlar” (Ryan ve Kellner, 1997, s. 226). 1970 sonları ve 1980 başlarında melodramın dönüşüyle ailenin de ne kadar önemli olduğu kadınlara gösterildi. Ancak Hollywood sinemasının asıl görevlerinden biri budur kuşkusuz: Hâlâ aile kadınların sığınabileceği tek güven duyulacak kurumdur. 1970’lerde erkeklerin yol göstericiliği olmadan kadınların tutunamayacağı savunulurken 1980’lerde üst sınıf kadınların bir parça daha özgürleşmesine izin verilmiştir. Kadın filmleri çoğunlukla beyaz, orta ya da üst sınıftan kadınlara eğilmiştir. Bu nedenle 1980’lerden itibaren siyah feminist kadın kuramcılar beyaz feministleri ciddi bir biçimde eleştirdiler ve siyah kadın sineması üzerine düşünmemizi sağladılar.

Amerikan sinemasında erkek dostluğunu anlatan filmlerin bir tür olarak öne çıkması (hatta 1990’ların ve 2000’lerin Türk sinemasında da erkek dostluğu üzerine vurgu yapılması) sinema tarihinde *Thelma ve Louise*’in (Ridley Scott, 1991) önemini daha da belirginleştirmiştir. O zamana dek erkeklerin yapmasına alışık olduğumuz şeyleri bu kez perdede iki kadın yapıyordu, ama her film gibi bu film de çok tartışıldı. Yine de ana akım sinemanın pek alışık olmadığı bir durumdu bu. Bu da şunu gösteriyor: Bir yanda (daha nadir olmakla birlikte) Hollywood’da, öte yanda ağırlıklı olarak Avrupa sanat sinemasında kadın temsilleri açısından bir şeyler değişiyor. Farklı türden film yapan kadınlar (ve erkekler) çoğalıyor. Filmlerinde “sözde merkez”e (Claire Johnston’ın ifadesi) değil gerçekten kadını merkeze alan, kadın sorunlarını tartışan ya da hayata kadın bakış açısıyla bakan yönetmenler ve feminist sinemanın doruğunda özel bir yeri olan filmler artıyor: *The Piano* [Piyano] (Jane Campion, 1993), *Anto-*

nia (Marleen Gorris, 1995) ve *Te Doy Mis Ojos* [Gözlerimi de Al] (Iciar Bollain, 2003) gibi. Frédéric Fonteyne'in *La Femme de Gilles* [Gilles'in Karısı] (2004) ya da İran'dan *Daire* (Cafer Panahi, 2000) ve *On* (Abbas Kiarostami, 2002) gibi filmler, erkeklerin de kadın bakış açısına destek verdiğini gösteren iyi örnekler. Kuşkusuz 1980'lerden sonra İngilizce yazılan sinema literatürü de o güne dek işlemediği birçok konuya el atarak (siyah kadınlarla ilgili çalışmalar gibi) ilgi alanını genişletmiştir.

Türkiye Sinema Literatüründe Kadınlara Dair Bir İnceleme

Kitap ve makalelerde sinema ve kadın ilişkisini incelemede kolaylık sağlaması için araştırmayı üç ana döneme ayıralım: 1980'ler, 1990'lar ve 2000'ler...

Sinema dergilerinde özellikle 1960'larda ve 1970'lerde cinsellikle, vamp kadınlarla, yıldızlarla ve seks filmleriyle ilgili yazılar bulmak mümkündür, ancak bu çalışmalar akademik olmaktan çok magazin dergilerine yazılmış yazılardır. Zaten sinemanın icadından bu yana kadınlar oyuncu olduğu için,² özellikle yıldızlaşan kadınlar ve onların özel yaşamları, filmlerdeki görece çıplak görüntüleri magazin dergilerinin en önemli malzemesidir. Kuşkusuz o dönem çıkan sanat dergileri de konuyu kısa yazılarda işlemiştir. Oğuz Onaran'ın *Türkçe Sinema Yazıları Kaynakçası*'nı (1986) incelediğimizde örnek olarak şunlar verilebilir:

- “Kaybolan Tatlılık: Marilyn Monroe,” Nijat Özön (15 Ağustos 1965), *Yön*, s. 17-8.
- “Sinemada Kadın,” Onat Kutlar (28 Mart 1975), *Milliyet Sanat*, s. 10-3.
- “Yeşilçam Filmlerinin Onda Sekizinde Yine Seks Var,” Burçak Evren (17 Ekim 1975), *Milliyet Sanat*, s. 4-5.

Sinema tarihçisi Ağâh Özgüç, 1965'de Giovanni Scognamillo ile birlikte “Türk Sinemasında Kadın ve Cinsellik” adlı bir kitap yazdıklarını, ama yayıncının bu kitabı basarken ilgi çeksün diye adını değiştirip *Yerli Sinemada Seks* yaptığını, sonra da bazı fotoğraflar nedeniyle kitabın toplatıldığını yazar. Daha sonra yazdığı “Türk Sinemasında Erotizm 1914-1975” adlı kitabın adı da basılırken *Türk Sinemasında Seks* olur; Özgüç, bir türlü cinsellik ya da erotizm sözcüğünü kullanamadığını yazar (Özgüç, 1988, s. 5-6).

Bu dönemde konuyla ilgili akademik nitelikte herhangi bir kitap bulun-

2 Türkiye'de Türk kökenli kadınların oyuncu olmasının tarihi biraz daha geçtir. Ancak Osmanlı'da ilk filmin de geç yapıldığı dikkate alındığında, Türk kökenli oyuncuların 1920'lerin başında sinema oyuncusu olmaları çok da dikkatleri çekmemektedir, bu konuda bkz. Öztürk, 2004, s. 43.

mamaktadır. 1980 sonrası filmlerde kadınlara yönelik duyarlılık arttığı için yayınlar da artar.

1980'ler: Naif Bir Dönem

Bazı dergilerdeki kısa yazıları bir kenara bırakırsak (örneğin 1982'de Ağâh Özgüç'ün *Kadınca*'da çıkan "Dünden Bugüne Türk Sinemasında Seks ve Erotizm" yazısı gibi) 1980'lerde elimizde fazla bir şey kalmıyor. Bu dönemde çıkan sinema kitapları içinde kadınlarla ilgili bazı küçük bilgiler olsaydı o bile değerli olacaktı; oysa biz sinema ile ilgili kitaplarda kadınlara yönelik özel bir duyarlılık görmeyiz, sinema tarihiyle ilgili kitaplarda kadınlara özel bir yer verilmediği de bir gerçektir. Bu da aslında sinema tarihinin batıdaki serüveniyle paraleldir. Sinema tarihiyle ilgili geçmiş yıllarda yabancı kaynaklar da kadınlara özel bir yer ayırmamaya neredeyse özen gösterir (bir örnek için bkz. Öztürk, 2004, s. 18).

Yerli sinema içinde kadınların izleyici olma hakkını nasıl kazandıklarına ve ne zaman oyuncu olduklarına dair kaynaklar bulmak mümkündür. Bu kaynaklar doğrudan olmasa da dolaylı olarak bu konudan söz eder. Cemil Filmer, 1984'te basılmış anılarında, başında Fuat Uzkınay'ın bulunduğu Ordu Sinema-Film Merkezi'nde çalışırken bir gün iki genç kadının gelerek Fuat Bey'i aradığını yazar: "Üzerlerinde pelerin, aynı kumaştan birer etek, peçeleri var fakat geriye atmışlar, yüzleri açık. Birinin adı Sabahat ötekinin Cazibedâr." Fuat Bey Cemil Bey'i de çağırır ve şöyle der: "Hanımlar Darülfünun'dan geliyorlar. Burada sinema olayını öğrenmek, staj yapmak isterler, ara sıra gelecekler, kendilerine yardımcı olunuz" (Filmer, 1984, s. 96). Halide Edip'in sekreteri olan iyi eğitilmiş Sabahat Hanım'la ilgilendiğini ve hatta sonra evlendiğini yazan Cemil Filmer, "Ordu Sinema-Film Merkezi'nde Sabahat Hanım'ın *ne yaptığını, film 'olayını' nereye kadar ilerlettiğini yazmaz*" (Öztürk, 2004, s. 42, italik özgün). Bu anı kitabı, sinemanın ülkeye gelişiyse birlikte sinemaya meraklı genç kadınların da bulunduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Sinema literatüründe kadınlarla ilgili en eski çalışmalardan biri Mahmut Tali Öngören'in 1980'lerin başında çıkan *Sinemada Kadın ve Cinsellik Sömürüsü* (1982) adlı kitabıdır. Öngören, filmlerin çoğu zaman cinselliği sömürdüğünü gösterir. Ama örneğin Yılmaz Güney'in *Arkadaş* (1974) filmindeki gibi cinselliği gösteren ama sömürmeyen filmler de vardır. Öngören bu örneği verirken sinemasal biçime ya da kamera açılarına fazla gönderme yapmaz, genellikle içeriğe/öyküye odaklanır. Burada Âzem, sömürülmekte olan bir fahişeye yatmaz ama cinsel ilişkiyi bir oyuncakmış gibi algılayan bir burjuva kadınla yatar; bu sahnede sadece bir oyuncak bebeğin görüntüye girmesiyle sosyete kadının hangi açıdan bu ilişkiye baktığı da simgeselleştirilir (1982, s. 9). Kapitalist toplumlarda cinselliğin birçok iletişim aracında sömürüldüğünü belirten Öngören, si-

nemamızda da sinemanın başladığı yıllardan bu yana cinselliğin sömürü aracı olarak kullanıldığını yazar (1982, s. 9-10). Kitapta Marilyn Monroe'dan Müjde Ar'a, *Paris'te Son Tango*'dan Türkiye'de sansüre kadar kadın yıldızlara, filmlere ve tarihsel olarak cinsellikle ilgili konulara değinen yazar, bilgileri sinema tarihinden ve magazin olaylarından alır. Cinselliğin çıplaklıkla bir olmadığını, çoğu zaman kapalı, ima yoluyla, açık sahneleri olmadan da cinselliğin sunulabileceğini gösteren yazar yine de hoşgörünün artmasının ve ahlak anlayışının gevşemesinin, kitle iletişim araçlarındaki cinsel sömürüyü körükleyenlerin işine geleceğini yazar (1982, s. 146).

1988'de *Türk Sinemasında Cinselliğin Tarihi* adlı kitap Agâh Özgüç tarafından çıkarılmıştır.³ Kitap başlığı her ne kadar kadınlardan söz etmese de okur bilir ki, sözü edilen cinsellik sadece kadınları ilgilendirir. Kitapta filmlerdeki çıplak sahnelerden söz edilir, tek tek önemli kadın oyuncular ve yıldızlar anlatılır. Türk sinemasındaki travestiler, fahişeler, fetişizm, erotizm, pornografi gibi başlıklar altında genel olarak filmlerin konuları anlatılır. Öngören'in kitabında olduğu gibi kısa da olsa bir sonuç bölümü yoktur ya da sonuç cümlesi kurulmaz, daha parçalı ama daha çok sayıda konudan ve yıldızdan söz edilir. Önemli bir sinema tarihçisi ve arşivcisi olan Özgüç'ün, sinemada kadınlarla ilgili çok sayıda çalışması vardır, ama bu çalışmalar akademik nitelikte değil, sinema tarihi ya da magazinyle ilgilidir. Sinema alanında geçmiş yıllardan bu yana sürdürdüğü gazeteci kimliği de birtakım bilgilerin ve belgelerin tutulması açısından önemli olmakla birlikte Özgüç'ün naif ama önemli çalışmalarındaki eksiklik ileriki yıllarda akademik alanda doldurulmaya çalışılacaktır. Türkiye sinema literatürü de naiflikten analiz edebilmeye doğru yol alırken akademik yönüyle güçlenecektir.

Türkiye'de kadın yıldızlar 1980'lerde değişmiş, hatta artık seslendirilmeye de ihtiyaç duymamış, filmlerinde kendi seslerini kullanmışlardı. Artık sokaklarda kadınların sesleri çıkıyordu. Türkân Şoray *Mine* ile başkaldırmış, Hülya Koçyiğit ekonomik ve cinsel özgürlüğünü savunmuş (*Bez Bebek, Kurbağalar*), Müjde Ar *Aaah Belinda* ile kadının nasıl ikiye bölündüğünü (evinin kadını/çalışan kadın ve özgür kadın) göstermişti. Elbette sinemada Atıf Yılmaz'ın etkisini, Yılmaz üzerinde de Deniz Türkali'nin etkisini anmadan geçmek olmaz. 1980'lerin Türk sinemasında kadınlar klişe tiplerden karakter olmaya evrilirken bazı yazılar da bu farklı kadın tipini ortaya çıkarma arayışındadır. Erkeklerce yönetilen, merkezdeki kadın karakterden dolayı "kadın filmleri" olarak adlandırılan bu filmler üzerine

3 Bu çalışmanın öncesi kuşkusuz Özgüç'ün 1960'larda ve 1970'lerde çıkarmaya çalıştığı ve daha önce referans verdiğimiz şekliyle hep sinemada "seks" adıyla yayımlanan kitaplarıdır. Bu arada doğrudan 1970'lerin seks filmleriyle ilgili yapılan çalışmalar da vardır. Bunlardan biri Cihan Demirci'nin *Araya Parça Giren Yıllar* (2004) adlı kitabıdır.

aşağıdaki örnekler gibi sanat dergilerinde de yazılar çıkmıştır.

- “Kadın Filmleri Modası,” Aydın Sayman (1984), *Hürriyet Gösteri*, sayı: 39, s. 37-8.
- “Sinemamızda ‘yeni cinsellik’ ve ‘özgür kadın’ tipi,” Atila Dorsay (1984), *Hürriyet Gösteri*, sayı: 49, 56-58.

Kimi yazılar kadın çalışan olarak kadın-erkek farkını hiçe sayarken, kimi yazılar da bunu öne çıkarır:

- “Kadın Erkek Ayrımını Dışlayan Yönetmen: Lina Wertmüller” (ile bir konuşma), der. Yekta Kara (1984) *Milliyet Sanat*, sayı: 104, s. 18-9.
- “Sinemada Kadın” (kadın filmciler üzerine), Jannike Ahlund (1985), *Yarın*, sayı: 46, s. 7.

Dönemin nadir akademik yazılarından biri, Hülya Tufan Tanrıöver’e ait “Medya Sektöründe Kadın İşgücü” adlı yazıdır (1986). Bu makalede, ilk kez toplumsal cinsiyet dikkate alınarak sektöre bakılır, bir bölüm de sinemaya ayrılır. Yazar, bu sektörde yönetmen sayısının çok az olduğunu, kadınların daha çok yardımcılık ya da sanat yönetmenliği gibi işler yaptığını, görece daha ağır işlerin (kamera kullanımı gibi) erkeklere ait olduğunu belirtir. Elbette yönetmenler ve yapımcılar da erkektir. Bu yazıda ayrıca kadın çalışanlarla yapılan görüşmeler de aktarılmış, ama kiminle görüşüldüğüne dair isim verilmemiştir.

Sonuçta “kadın filmlerinin” artmasıyla, dönemin kültür sanat dergilerinde konunun tartışıldığı ya da ilgili yazıların da çıktığı görülmektedir. Ama daha önce de belirtildiği gibi henüz akademik nitelikte bir kitap çıkmamıştır. Sözü edilen iki kitap da sistematik olmayan bir biçimde, kısa gazete yazılarının birleştirilmesi şeklinde tasarlanmıştır.

1990’lar: Suskun Yıllar, İlk Çabalar

Bir önceki on yılın en belirleyici özelliklerinden biri, darbe sonrası kadın hareketinin görünürlüğünün artması ve sinemada da daha çok Atıf Yılmaz ya da Şerif Gören gibi yönetmenlerin kadın odaklı filmler çekmesiydi. 1990’larda kadın yönetmen sayısı biraz daha artarken bir yandan sanat sinemasının iyi örnekleri veriliyor, öte yandan Türkiye’nin tabu sayılan konularında kadın yönetmenler cesur çalışmalara imza atıyorlardı.

Bu yıllarda da daha önce sözünü ettiğimiz türden kısa yazılar çıkıyordu dergilerde, ama özellikle basılı bir çalışmaya rastlamak pek mümkün değildi.

Başka bazı çalışmalardaki söylemlere bakıldığında, ilginç ifadeler görülebi-

lır; örneğin *Türk Filmleri Sözlüğü*'nün 1. cildinde (Agâh Özgüç, 1998) 1917 tarihli *Pençe* adlı film şöyle anlatılır: “Şehvet düşkününü, isterik bir kadınla ilişki kuran Pertev ve evli bir kadın uğruna yuvasını unutan arkadaşı Vasfi'nin öyküsü,” ayrıca bu filmin “açık-saçık sahneleriyle” tepki alan ilk film olduğu da belirtilir (1998, s. 21) ya da 1919 tarihli *Mürebbiye* şöyle anlatılır: “Bir Türk ailesinin yanına mürebbiye olarak girip, köşkteki erkekleri baştan çıkararak Fransız yosması Anjel'in öyküsü” (1998, s. 23). Türk sinema literatürü, birbirinden aktarma çok sayıda bilgiyi de yeni kuşaklara taşıdığı için bu filmleri benzer biçimde anlatan farklı yazarlar da görmek mümkündür. Gerçi filmlerin hikâyeleri böyle olunca, başka türlü anlatma aracı da olmayan eleştirmen ve yazarların eril bir dille bu şekilde anlatması da (“şehvet düşkününü,” “yosma” vb) şaşırtıcı değildi. Gerçekten de 1990'ların ve 2000'li yılların film eleştirmenleri üzerine bir tez çalışması yapılsa, birçok eleştirmenin dilinin “mercimeği fırına veren güzel”lerden ya da “fıstıklar”dan ya da “dilberler”den öteye geçmediği, bu yazılarda kadının neredeyse hiç kadın olmadığı görülecektir.

1990'ların başında basılan ancak kitabında tarih bulunmayan Deniz Derman da, kendini tanıtırken 1989'da “Jean-Luc Godard'ın Sinemasında Kadının Yenidensunumu” başlıklı teziyle doktor unvanını aldığını söyler, kitabın başlığı da aynıdır. Bu çalışma, Godard'ın farklı bir bilinçle kadının kapitalist ortamdaki konumunu eleştirel bir biçimde tartışmaya açtığını gösterir.

Elbette tek tük de olsa önemli makaleler bulunmaktadır. Bunlardan biri dört akademisyenin derlediği *Türk Sinemasında Demokrasi Kavramının Gelişmesi* adlı kitapta yer alan ve Eser Köker'e ait “Bilinmek İstenmeyen Bir Öykü: Türk Filmlerinde Kadın ve Demokrasi İlişkisi” adlı makaledir. Bu yazıda film anlatısının, kadın hikâyelerinin özerk bir biçimde kurulmasına izin vermediği ve anlatının cinsiyet eşitsizliği bağlamında yanlı kurulduğu ortaya çıkmaktadır (Köker, 1994, s. 165-6).

Asuman Suner, *Toplum ve Bilim*'de yayımlanan makalesinde Yılmaz Güney ve Şerif Gören'in *Yol* filminin tam da yazısının başlığında geçtiği gibi kadın bedeni üzerine yazılan tutsaklık öyküleri içerdiğini belirtir (1997).

Türk sinemasında üzerinde en çok çalışılan oyuncularından biri Yılmaz Güney, biri de Türkan Şoray'dır.⁴ Türkan Şoray, sinemanın altın çağının dört önem-

4 Türkan Şoray dışındaki kadın oyuncular üzerine de kitaplar bulunmaktadır. Çeşitli festivallerin çıkardığı kitaplar arasında en dikkati çeken Gezici Festival'e ait *Yıldız: Hülya Koçyiğit*'tir (2004). Kitapta anıların yanı sıra akademisyenlerin de inceleme yazıları bulunmaktadır. Ayrıca Feyzan Ersinan da Koçyiğit üzerine bir çalışma yapmıştır (2004). Bircan Usallı Silan'ın dört yıldız üzerine yazdığı *Dört Yapraklı Yonca'sı* (2005) ve *Küçük Hanımefendi Belgin Doruk* (2006) kitabı da sayılabilir. Agâh Özgüç'ün Cahide Sonku üzerine yazdığı *Cahide'si* de çeşitli yayınevleri tarafından farklı yıllarda birçok defa basılmıştır.

li yıldızı arasında *Sultan* olandır. 1990'lerden başlayarak 2000'lerde de Türkân Şoray üzerine çeşitli çalışmalara rastlamak mümkündür. Bunlar *Yeşilçam'da Bir Sultan* (Seçil Büker⁵ ve Canan Uluyağcı, 1993), *Sümbül Sokağın Tutsak Kadını* (Atilla Dorsay, 1997), *Türkân Şoray ile Yüz Yüze* (Feridun Andaç, 2000) ve son örnek 8. sayısını Şoray'a ayıran *Biyografi*'dir (2009). Dolayısıyla Türkân Şoray üzerine çok çalışma bulunmaktadır; yıldız üzerine yapılan ilk kayda değer kitap iki akademisyene (Büker ve Uluyağcı) aittir ve 1993 yılında basılmıştır. Sinema alanında iki önemli öncü akademisyen var Türkiye'de: Seçil Büker ve Nilgün Abisel. Her iki akademisyen de 1980'lerden bu yana yetiştirdikleri öğrencilere ve yazdıkları çalışmalara kadın bakış açısını yansıtabilmiş iki öncü öğretim üyesidir.⁶

2000'ler: Akademiden Yükselen İlgisi

Yeni bir bin yıla girerken tıpkı sinemada kadın yönetmenlerin sayısının artması gibi kadın ve sinema bağlantısını işleyen çalışmalar da artmıştır.⁷ Bunda "Radyo, Televizyon ve Sinema" ile ilgili bölümlerin artması kadar "Kadın Çalışmaları"nın da yeni bir disiplin olarak akademik dağarcığımıza girmesinin etkileri vardır. Her iki alan da birbirini besler. Sinema bölümlerindeki öğrencilerin kadın sorununa ve feminizme ilgisi, kadın çalışmaları alanındaki öğrencilerin de sinemaya olan ilgileri, özellikle tez sayısını artırmıştır.

2000'lerin hemen başında iki kitap dikkatleri çeker. S. Ruken Öztürk'ün *Sinemada Kadın Olmak* (2000a) adlı kitabı, sanat filmi olarak adlandırılan bir grup yabancı film arasından üçü erkeklere, ikisi kadınlara ait filmleri çözümlyerek, aslında yıllarca "kadın yönetmeni" olarak nitelendirilen Antonioni ya da Bergman gibi *auteur*lerin (yaratıcı yönetmenlerin) tahtını sarsmayı denerken, yeni kadın yönetmenlere de alan açmaya çalışır. Aynı yıl *Televizyon Kadın ve Şiddet* adlı derleme kitapta filmlerle ilgili iki yazı dikkatleri çeker. Biri tele-

- 5 Büker'in Ayşe Kıran'la birlikte reklam alanı için yazdığı *Reklamlarda Kadına Yönelik Şiddet* (1999) de önemli bir çalışmadır.
- 6 Her iki öğretim üyesinin de hayatında Prof. Dr. Oğuz Onaran önemli bir yer tutmaktadır. Bir görüşmede Büker, 1980'lerde, beğendiği bir filmi "Oğuz hocanın kadın düşmanı bulması sayesinde" kadın temsilleri üzerinde eleştirel bir biçimde düşünmeye başladığını ve bu yönde giderek bir duyarlılık geliştirdiğini söylemiştir (Ocak 2011, Büker'le yapılan görüşme).
- 7 Akademi dışından bir çalışma Atilla Dorsay'ın *Sinema ve Kadın* kitabıdır (2000). Bu kitapta merkezde kadınların olduğu yabancı filmlerden kısa kısa söz edilir. Ayrıca kitapta, 1980'lerin kitaplarını anımsatırcasına cinsellikle ve Türk sinemasında cinsellikle (seks filmleri, Müjde Ar gibi) ilgili bir bölüm de yer almaktadır.

vizyonda gösterilen yabancı filmleri inceleyen Oğuz Onaran'ın makalesi, diğeri de yüzden fazla Türk filmi inceleyen Nilgün Abisel'in "Yeşilçam Filmlerinde Kadının Temsilinde Kadına Yönelik Şiddet" adlı yazısıdır. Bu yazı daha sonra Abisel'in *Türk Sineması Üzerine Yazılar* (2005) kitabında da yer almıştır. Söz konusu yazıda, 1998'in yaz aylarında rastgele seçilip izlenen yüz üç film üzerinde yapılan inceleme sonucunda sadece yedi filmde, kadına yönelik şiddete rastlanmadığı belirtilmiştir (2000, s. 204). Bu filmler ayrıntılarıyla şiddeti ve kadınları nasıl temsil ettiklerine bakılarak incelenmiştir.

Yukarıda sözü edilen *Sinemada Kadın Olmak* kitabına Serpil Sançar, yazdığı önsözde cinsiyetçiliğin, "kadınların kendilerini, erkeklerin kurguladığı kurumlar, imgeler ve dilsel anlatılar aracılığıyla algılamaya mahkûm" ettiğini belirtir; çıkış için, kadınların her zaman kendi deneyimlerinden ve zenginliğinden yola çıkarak hayal etmelerinin en önemli yol olduğu yazar (2000a, s. 10). Oysa *Sinemanın "Dişil" Yüzü: Türkiye'de Kadın Yönetmenler* adlı kitap (Öztürk, 2004), Türkiye'de kadın yönetmenler üzerine yapılan ilk çalışma olmakla birlikte kadınların kendi zenginliklerini ve hayallerini filmlerine pek de yansıtamadıklarını gözler önüne sermektedir. Arzu edilen ve pratikte olan çelişmektedir. Bu kitapta Giriş ve Sonuç bölümü hariç, bölümlere tek tek kadın yönetmenler yerleştirilmiş ve geçmişten kitabın hazırlandığı döneme kadar (2002) tüm kadın yönetmenlerin hayatı ve çalışmaları derlenmiş, değerlendirilmiş; bir kısmıyla görüşmeler yapılmış; bu görüşmelerin bir kısmı kitaba da eklenmiştir. Bu kitapta yer alan şu tablo (2004, s. 34) kadın yönetmenlerin sayıları ve oranlarını görmek açısından önemlidir:

YIL	TOPLAM FİLM SAYISI	KADINLARIN YÖNETTİĞİ FİMLERİN SAYISI	KADIN YÖNETMEN SAYISI	YÖNETMENİ KADIN OLAN FİMLERİN TOPLAM FİMLERE ORANI
1914-49	116	----	----	%0
1950-9	545	3	1	%0,55
1960-9	1710	14	3'ü yeni (3 kadın)	%0,82
1970-9	2019	35	3'ü yeni (4 kadın)	%1,73
1980-9	1124	14	2'si yeni (4 kadın)	%1,25
1990- 2002	521	30	14'ü yeni (16 kadın)	%5,76
TOPLAM	6035	96	23	%1,6

Bu çalışma sonucunda kadın yönetmenlerin genel olarak cinsiyet duyarlılığı taşımadığı, konuşurken şaşırtıcı bir biçimde “kadın yönetmen değil yönetmen” olduklarını vurguladığı, filmlerinde dönemin politik koşulları gereği yazması/filme çekilmesi çok sıkıntılı olabilecek konuları işleyerek çok cesur davrandıkları halde filmlerinde ya da söylemlerinde toplumsal cinsiyete dair bir duyarlılık bulunmayışı da kaydedilmiştir.⁸

2002 yılından sonra da Türkiye sinemasına yeni kadınlar girmeye devam etti. Özellikle 2010 ve sonrasında Türkiye’de film yapım sayısı arttıkça (yılıda 50-70 film) kadınların çektiği filmler de artmaya başladı. Yeşim Ustaoglu (*Güneşe Yolculuk*, *Pandora’nın Kutusu*), Handan İpekçi (*Büyük Adam Küçük Aşk*), Bilet İlhan (*Mavi Gözlü Dev*) gibi isimlere son yıllarda Pelin Esmer (*Oyun, 11’e 10 Kala*) ve Aslı Özge (*Köprüdekiler*) gibi çalışmalarıyla ödüller almış yeni, yaratıcı isimler de eklenmeye başladı. 2002’de 96 olan kadın yönetmenlere ait film sayısı ve 23 olan yönetmen sayısı da haliyle arttı.

2001’de Gazi Üniversitesi’nde çıkan İletişim dergisinin 10. sayısını Kadın Çalışmaları’na ayırması, sinemada kadınla ilgili çok sayıda yazıya imkân tanıdı. Bu dergide çıkan yazılardan bir kısmı yabancı filmlerdeki kadınlar üzerinedi. Nazlı Bayram’ın 1975 yılındaki romantik güldürülere baktığı “Onun Arzu-

8 Yönetmenlerle yapılan söyleşileri ve filmlerinin değerlendirmelerini de içeren bu kitabın dışında yakın zamanda 21. Ankara Uluslararası Film Festivali’nin yayını olarak çıkan Burçak Evren’e ait *Türk Sinemasında Kadın Yönetmenler Sözlüğü* de (2010) temel kronolojik/filmografik bilgiler içermektedir.

ladığı Kadın Olmak” yazısında bu filmlerde erkek seyircinin kadını arzu nesnesine dönüştürdüğü, kadın seyircinin de erkeğin bakışını ve aşkını ele geçirerek ödüllendirildiği, erkek evcilleşirken kadının da özel alanda ona biçilen rolü sürdürdüğü ifade edilir (Bayram, 2001, s. 98). Diğer yazı S. Ruken Öztürk ve Nilgün Tural’a ait “Sinemada Kadın Karakterlerin Sessizliği” yazısıdır. Daha önce Köker’in adı geçen yazısında kısaca değindiği konu, bu yazıda başlı başına incelenmiştir. Bu yazıda bir yandan yabancı filmlerdeki bir yandan da yerli filmlerdeki kadın karakterlerin sessizliği çözümlenmiştir. Bazı sessizliklerin bir direnme pratiği olarak okunabileceği, bazılarının etkin bir direnme, bazılarının daha edilgin olduğu, kadın yönetmenlerin kadın ve dil arasındaki sorunlu ilişkiyi keşfedip sessizliği bir direniş stratejisi olarak kodladıkları sonucuna varılmıştır (2001, s. 122-3). Bu konu farklı boyutlarıyla farklı alanlarda tartışılmış, örneğin 2008’de bu konuda bir yüksek lisans tezi yazılmıştır.⁹ 2011’de bir adım daha ileri götürülerek *sinecine: Sinema Araştırmaları Dergisi*’nde yayımlanan İngilizce yazıda (“Silent Representations of Women in the New Cinema of Turkey,” Özlem Güçlü) ayrıntılı bir inceleme yapılmış ve Türkiye sinemasında sessiz kadın karakterlerin de arttığı ortaya çıkmıştır.¹⁰

Son on yıl içinde elbette akademisyenlerin yazdığı, başlığında kadın geçmese dahi içinde kadın sorununa ilişkin ciddi argümanların ya da kadın bakış açısından yorumların yer aldığı kitaplar bulunmaktadır. Bir grup sinemacı akademisyen tarafından yazılan (Abisel vd, 2005) *Çok Tuhaf Çok Tanıdık: Vesikalı Yarım Üzerine* kitabı, Lütfi Akad’ın kült filmi *Vesikalı Yarım*’deki ikiye bölünmüş kadın kimliğini erkeğin fantezisi olarak okur. Seçil Büker ve Hasan Akbulut’un Semih Kaplanoğlu filmi *Yumurta* üzerine yazdıkları *Ruha Yolculuk* kitabı da bir anlamda feminist bir okuma sağlar, çünkü film boyunca hiç görmediğimiz ölmüş annenin Yusuf’a nasıl yol gösterdiğini inceler (2009). Asu-

9 Aslı Soyumert, kadınların sessizlikleri üzerine yazdığı yüksek lisans tezinde incelediği bir grup filmde kadınların ya sessiz kaldıklarını ya da mırıltılar ve güçlü çığlıklarla seslerini çıkardıklarını, bazı kadınların senaryonun sessiz kurucuları olarak değersizleştirildiğini ama bazılarının sessizliği bir silah olarak kullanıp iktidarın ezberini bozduklarını ve onu sarstıklarını göstermiştir. Ayrıca Dilek İmançer’in de akademik ilgi alanına sinemada kadın konusu girmektedir; bu alanda farklı makalelere sahip İmançer’in kadının suskunluğu üzerine de bir makalesi vardır.

10 Türkiye’deki ilk ve tek hakemli sinema dergisi olan *sinecine: Sinema Araştırmaları Dergisi*’nde konuyla ilgili şu yazılar çıkmıştır: İlk sayıda (2010, Bahar) “İslamcı Filmlerde Kadın Temsili” (Dilek İmançer) adlı bir yazı ve ünlü kuramcı Annette Kuhn’un “Filmde ve Medyada Feminizmin Durumu” adlı çevirisi, üçüncü sayıda (2011, Bahar) Semih Kaplanoğlu’nun Yusuf üçlemesindeki kadın karakterlerin incelendiği “Yusuf’un Kadınları” (Aslı Gön) ve ayrıca yerli filmlerdeki travesti ve transseksüellere ilişkin bir yazı (Yektanurşin Duyan).

man Suner'in *Hayalet Ev* adlı kitabının (2005) bir bölümünde yeni Türk sinemasında yer alan kadın yokluğunun bir yandan olumsuz bir anlam taşıdığını, ama öte yandan erkek egemen kültürle suç ortaklığına dair eleştirel bir tavrı, bu yönde bir tedirginliği, rahatsızlığı da barındırdığını *Adı Vasfiye* filmi üzerinden iddia eder. *Çok Tuhaf Çok Tanıdık: Vesikalı Yarım Üzerine* kitabından ilham alan Feride Çiçekoğlu 2007'de *Vesikalı Şehir* kitabıyla şehirle fahişeliği özdeşleştiren filmlere, aileye tehdit oluşturan kadınlara odaklanır. 1960-75 yılları arasındaki yerli melodramlarda kadının sunumunu incelediği *Kadına Melodram Yakışır* adlı kitabında Hasan Akbulut, melodramlarda kadınların kendi anlatılarını kuramadıklarını; kadınlar için mutluluğun evlilik olarak sunulduğunu gösterir. Kadınların iş yaşamıyla, kamusal alanla çok az ilişkilendirildiğini saptayarak, melodram filmlerinin, tam anlamıyla "kadın oluş" öyküleri anlatarak, izleyicilere edilgen bir kadınlık kimliği önerdiğini ve hatta "öğrettiğini," bu süreçte kadını ve kadınlık rollerini erkekler için ve erkeğin gereksinimlerine göre kodladığını vurgular (Akbulut, 2008: 345-55). Umut Tümay Arslan, *Mazi Kabrinin Hortlakları*'nda, bazı filmlerde "erkeğin taşralılıktan duyduğu utancın da züppeleşme endişesinin de yansıtıldığı ve bertaraf edildiği" bedenin kadın bedeni olduğunu, bu bedenin tehdit edici bir toplumsal atığa dönüştürüldüğünü, aynı zamanda "ulusun heterojenliğinin bastırıldığı, taşranın şehre akan enerjisinin evcilleştirildiği" beden olduğunu, bu bedeni taşranın temsilcisi kılan fantezinin ataerkil bir fantezi olduğunu söyler (2010, s. 108-10).

Son on yılda bu alanda yazılmış önemli makaleler arasında yerli, yabancı filmleri feminist açıdan çözümleyen yazılar sayılabilir.¹¹ Yakın zamanda, ikisi de 2010 tarihinde basılan, biri yabancı bir film, diğeri iki yerli film üzerine yazılmış olan şu yazılar dikkate değerdir: Tural Cheviron, animasyon ustası Hayao Miyazaki'nin *Küçük Cadı Kiki* adlı filmini Fransız feminist filozofların ışığında çözümler, makalesinin adı "Cadılar da Sevimli Olabilir"dir. Berrin Yanıkkaya ise "Arsız Adam ve Bir Maymun: Feminist Film Okumaları" adlı yazısında ilki seyirciden (*İsiz Adam*), ikincisi eleştirmenlerden (*3 Maymun*) olumlu eleştiriler almış iki filmi feminist açıdan okumaya çalışır.

Görüldüğü gibi kitapların ve makalelerin sayısı artmaktadır ve bu katkı üniversiteden geç de olsa gelmektedir. Buna karşın üniversite dışından da katkılar sürmektedir: Önce İngilizce yazılan (2004), iki yıl sonra da Türkçeye çevrilen *Kadın İslam ve Sinema* adlı kitap (Gönül Dönmez Colin), Müslüman ülkelerindeki hem kadın hem de erkek yönetmenlerin kadın temsillerine ilişkin bilgiler verir. Tülin Tankut da *Alt Tarafı Bir Film (mi?): Kadın Bakış Açısıyla Film İzlemek* (2004) adlı kitabında bazı filmlerden kısa kısa kadın bakış açısını öne çıkararak söz eder. Makaleler arasında ise *Mutluluk* filmi üzerinden şiddet-

11 Öztürk'ün *The Governess* (2000b) filmi üzerine okuması buna örnek verilebilir.

ti çözümlleyen Burcu Tokat ve Seda Saluk'un yazısına (2008) online erişilebilir.

Doğu Akdeniz Üniversitesi'nde 2006'da Kadın Araştırmaları ve Eğitim Merkezi'nin toplantısında sunulan bildiriye de online erişim mümkündür. Öztürk ve Erdur Baker'a ait bu yazıda *Benim Sinemalarım*, *Aşk Ölümünden Soğuktur* ve *Gönül Yarası* filmleri üzerinden kadınların nasıl araç olarak kullanıldığı, kadın dayanışması yerine düşmanlığının üretildiği, erkekleri haklı çıkarmak için kadınların nasıl kurbanlaştırıldığına altı çizilir.

Sinemada kadın çalışanların dilinden ne yazık ki yeterince kitap bulunmamaktadır. Bu alanda en önemli çalışma Leyla Özalp'in *Seni Seviyorum Sinema* adlı kitabıdır (2003). Sinemada geri planda emekçi (yapımcı ve yönetmen yardımcısı) olarak çalışan Özalp deneyimlerini şöyle anlatır: "Benim çalışmaya başladığım yıllarda gerçekten ekiplerdeki kadın sayısı çok azdı. Seçkin Yasar, Nilgün Üstün ve benden başka kadın asistan yoktu. Sanat yönetmenliği, kostümcülük, yapım asistanlığı, kamera asistanlığı ve set fotoğrafçılığı gibi teknik işlerde de kadınlar daha sonraları çalışmaya başladılar. Bazen iş dönüşü minibüsteki tek kadın ben olurum ve beni unutan erkek topluluğu kendi aralarında maço fıkralar anlatıp eğlenirlerdi" (Özalp, 2003, s. 78).

Müjde Arslan'ın yönetmen Yeşim Ustaoglu üzerine yazdığı kitap 2010 yılında basılmıştır, ancak ağırlıklı olarak söyleşilerden oluşmaktadır.¹²

Son olarak üniversitelerde akademik ilginin ne yönde olduğunu gözleyebilmek için özellikle de 2000 sonrası yazılmış tezlere göz atalım.

Kadın Yönetmenler, Kadın Sorunu ve Temsilleri Üzerine Tezler

Son on yıl içindeki tüm tezler arasında örneklem olarak Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tez yöneten ve bu alanda çalışan bir öğretim üyesinin (yazarın) danışmanlığında¹³ yapılan tez sayısına/içeriğine ve çeşitliliğine bakmak bile, bize birçok üniversitede bu konuda yapılan çalışmaların ne derece arttığını göstermesi bakımından anlamlı olacaktır.¹⁴

12 2010'da New York'ta basılan bir kitap içinde Öztürk'e ait şu makaleyi de dipnota düşmekte yarar var: "Hard to Bear: Women's Burdens in the Cinema of Yeşim Ustaoglu" (Taşınması Güç: Yeşim Ustaoglu Sinemasında Kadınların Yükleri).

13 S. Ruken Öztürk'ün Ankara Üniversitesi'nde hem Radyo, Televizyon ve Sinema, hem de Kadın Çalışmaları alanında sinema ve kadın odaklı dersler veriyor olması, bu alandaki tezleri yönetmesi, 2000 sonrası YÖK'teki tez kataloğu tarandığında kadınla ilişkili sinema tezlerinin sayısını da arttıran bir etken olarak dikkat çekmektedir.

14 Aşağıdaki tezlerin hepsi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yapılmış yüksek lisans tezleridir ve henüz kitap olarak yayımlanmamıştır. Kısaltmalar şu anlama gelmektedir: KÇ-Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, RTS-Radyo, Televizyon ve Si-

Bu tezlerin bazıları iddialıdır ve gençlerin çalışma alanlarını, tercihlerini gözler önüne sermesi açısından da dikkate değerdir. Örneğin Yüksel'e ait tezde¹⁵ o güne dek bir mit haline gelmiş Yılmaz Güney filmlerindeki kadın imgesi, feminist bir perspektiften çözümlenir. Her ne kadar Güney filmleri iktidara başkaldırısı da bu filmlerdeki kadınlar araçsallaşarak (cezalandırılarak, şiddet uygulanarak, fetişleştirilerek) muhafazakâr bir söyleme eklemlenmektedir. Bu bağlamda kadını düşmana dönüştürme ve kadını yüceltme aynı anlama gelir. Güney filmlerinin kadın imgesinin sunumu açısından cinsiyetçi bir kapanma yarattığı varsayımı, Güney'in yönetmenliğini üstlendiği 17 filmde araştırılmıştır.

Türkiye'de üzerinde durulmayan ya da durulmak istenmeyen tarihi dönemler ve olaylar üzerine gerçekleştirdiği projeleriyle tanınan yönetmen Tomris Giritlioğlu ile ilgili tezde Uslu, yönetmenin, filmlerindeki azınlık temsilleri aracılığıyla bazı klişeleri tekrarladığını, tarihi olayları aktarırken yanlış anlamlara neden olacak eksiklikler yarattığını, hatta bazı noktalarda egemen söylemi yeniden inşa ettiğini öne sürer. Bunun yanında yönetmenin önemli konuları tartışmaya açması kuşkusuz olumlu değerlendirilmiştir. Yeşim Ustaoglu üzerine yazan Yıldız ise yönetmenin iki filmi kimlik, bellek ve aidiyet kavramları ışığında inceler. Bu çalışmada yazar, Ustaoglu'nun kimliğin sabit, verili tanımlamalarına karşı çıkıp kimliğin kurulduğunu ortaya koyarak yeni ve sorgulayıcı düşünme biçimleri önerdiğini ileri sürmüştür. Özdemir, milliyetçiliğin ve cinsiyetçiliğin yeni sinemada da nasıl iç içe geçtiğini gösterirken Güler, yeni sinemacılaran Demirkubuz'u cinsiyetçilik açısından eleştirel bir biçimde okur. Kentli ailede kadının konumunu inceleyen Ekici ise bir yandan muhafazakâr

---

nema Anabilim Dalı, GZT-Gazetecilik Anabilim Dalı.

2004 "1980 Sonrası Türk Sinemasında Fahşelik Olgusu," Süreyya Çelmen (KÇ).

2004 "1965-75 Yılları Arasındaki Yerli Melodramlarda Annelik Figürleri," Ayşegül Er (RTS).

2006 "Yılmaz Güney Sinemasında Kadın İmgesi," Eren Yüksel (RTS).

2007 "1980-1990 Arasında Türk Sinemasında Kentsel Ailede Kadının Konumu," Aslı Ekici (RTS).

2008 "Zeki Demirkubuz Sinemasında Kadın Temsilleri," Nursel Güler (KÇ).

2008 "Catherine Breillat Sinemasında Kadın Cinselliği ve Beden Algısı," Bilge Taş (KÇ).

2008 "Türk Sinemasının Susturulmuş Kadın Karakterleri," Aslı Soyumert (KÇ).

2008 "Yeşim Ustaoglu Sinemasında Kimlik," Pınar Yıldız (RTS).

2010 "Tomris Giritlioğlu Sinemasında Gayrimüslim Azınlıklar," Leyla Uslu (GZT).

2010 "Yeni 'Türk' Sinemasında Milliyetçiliğin ve Cinsiyetçiliğin Yeniden-Üretimi," Özlem Özdemir (RTS).

15 Bu çalışma, makale olarak *Sentezler* kitabında da (2011) yer almaktadır.

söylemi baskın bulurken, öte yandan 1980-90 arası filmlerdeki kadınların da dönem gereği Yeşilçam sinemasından farklılaştığını gözlemiştir.

YÖK'teki tezler dikkatle incelendiğinde, bazı tez başlıklarının içeriği karşılamadığı, dolayısıyla dikkate alınacak çalışmaların oranının düşük olduğu görülür. Yine de genel olarak sayısal verilerle tezlere bakalım ve kayda değer birkaç çalışmayı daha analım:

Türkiye'de 1987-2010 yılları arasında "sinema/film ve kadın" üzerine yazılmış toplam tez sayısı 47'dir;¹⁶ bunların sadece dördü doktora tezidir ve dört çalışma da (Derman, Soykan, Öztürk, Akbulut) daha sonra kitap olarak yayımlanmıştır. 2000 sonrasında yazılan tez sayısı 30'u geçmiştir, ama bu tezler arasında konuları birbirini tekrarlayan tezler de bulunmaktadır. Örneğin 5 tez korku sineması, 3 tez İran sineması üzerinedir. Tezleri yazanların büyük çoğunluğu kadındır. En fazla tez Ankara Üniversitesi'nde yazılmıştır, onu Marmara Üniversitesi izlemektedir.

1980'li yıllarda sadece iki tez bulunmaktadır ve en eski tez 1987 tarihlidir: İlk olmaları açısından, her ikisi de Anadolu Üniversitesi'nde yazılmış Emine Demiray'ın "Atıf Yılmaz'ın *Mine, Bir Yudum Sevgi* ve *Dul Bir Kadın* Filmlerinde Kadın Olgusu" (1987) adlı yüksek lisans tezi ve 1989'da Godard sinemasında kadınları inceleyen ve daha önce adı geçen Deniz Derman'ın doktora tezi önemlidir.

1990'da Oğuz Adanır'ın danışmanlığında Fetay Soykan'ın "Türk Sinemasında Kadın" adlı doktora tezi görünür. 1990'larda 8 tez saptanmıştır, bunlardan biri, daha sonra *Sinemada Kadın Olmak* adıyla basılacak Öztürk'e ait doktora tezidir. 1995'te Pembe Behçetoğulları'nın Nilgün Abisel danışmanlığında yazdığı "Yerli Filmlerde Kadınlara Sunulan Dünya Tasarımları 1960-1975" adlı yüksek lisans tezi de önemli çalışmalardandır. Behçetoğulları, bu çalışmasında ilk kez, uzun yıllar ülkemizde dikkate alınmayan, küçümsenen popüler filmlere (mutlu sonla biten melodramlara) kadın seyircinin ilgisi üzerinde durmuştur. Yazar, hayata karşı kadınların araçsızlığı ya da dilsizliğine melodramların karşılık gelebileceğini, kadınların hayatındaki hoşnutsuzluğun, melodramlar içinde ifadesini bulabileceğini, melodram seyircisinin, bu hoşnutsuzluğu yaratan ataerkil yapıya direnen ya da sanıldığı kadar onu kolay kabullenmeyen karakterinden söz edilebileceğini belirtmektedir. Tezde kadın karakterleri çözümleyerek fantastik dünya tasarımlarının da sergilenebileceği varsayılmaktadır.

2000'lerde önemli çalışmalardan biri de daha önce sözü edilen Hasan

16 Tez taraması, basit arama yoluyla "sinema-kadın" ya da "film-kadın" sözcükleri taranarak yapılmıştır. Ancak bu kavramlarla sınırlı olduğu için örneğin Süreyya Çelmen'in "1980 Sonrası Türk Sinemasında Fahişelik Olgusu" adlı tezi, başlığında kadın sözcüğü geçmediğinden bu taramada çıkmamıştır. Kuşkusuz kayda geçmeyen tezler de olabilir. Bu konuda YÖK'ün Ulusal Tez Merkezi'ndeki verilerle sınırlıyız.

Akbulut'un Seçil Büker danışmanlığında yazdığı "1960-1975 Arası Türk Melodram Sinemasında Kadının Sunumu" adlı doktora tezidir. Daha önce 2000'lerdeki kitaplardan söz ederken bu çalışmaya değinilmişti. İlgi çekici noktalardan biri de yukarıda isimleri anılan Behçetoğulları, Öztürk ve Akbulut gibi yazarların tezlerini Ankara Üniversitesi'nde yazmış olmalarıdır. Tezlerle ilgili başta verilen örnekleme de dikkate alınca Ankara Üniversitesi'nin öğretim üyeleri ve öğrencilerinin farklı bir duyarlılıkla sinema ve kadın üzerine çok sayıda tez ürettiği gözden kaçmamaktadır. Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü'nde 2004 yılında Gül Yaşartürk'ün yazdığı "1980 Sonrasında Türk Sineması'nda Kadın Yönetmenlerin Bakış Açısından Kadın" başlıklı yüksek lisans tezi, adının karşılığını veren çalışmalardan biridir. Ayrıca Yaşartürk, daha sonra yazdığı makalelerde de sinemada kadının izini sürmeye devam etmektedir. Ankara Üniversitesi'nde Fatin Kanat'ın önce yüksek lisans tezi sonra da kitap olarak yazdığı *İran Sinemasında Kadın* (2007) da alanın önemli kitapları arasındadır. Bu çalışma İran sinemasındaki hem kadın yönetmenlere hem de kadın temsillerine odaklanmıştır.

Son Söz Yerine

Türkiye'de sinema literatürü, önce eğlence sektörü ile ilişkisi açısından kadın yıldızlar ve iç gıcıklayan cinsellik/erotizm/pornografi ile ilgiliyken, giderek akademik çalışmaların yaygınlaşmasıyla gerek kadın yönetmenleri gerekse de kadın temsillerini inceleme açısından zenginleşmiş; özellikle 2000 sonrasında geniş bir alana yayılmıştır.

Yukarıda dönemlere göre incelediğimiz çalışmalara bu kez kısaca tematik olarak bakalım:

a) Kadın Yönetmenler Üzerine

Kadın yönetmenler üzerine düşünen ve yayımlanan ilk kitap 2000'lerin başındadır (Öztürk), aynı yıllarda kadın yönetmenler üzerine tezler de yapılmıştır. Genellikle yüksek lisans tezleri arasında Türk sinemasının en üretken kadınıyken talihsiz bir kazada/yangında ölen Bilge Olgaç üzerine yazılmış birkaç tez bulmak mümkündür (literatürde Bilge Olgaç üzerine yazılmış çok sayıda makale de bulmak olasıdır). Bunun dışında Yeşim Ustaoglu üzerine yazılmış kitaptan söz etmiştik. Türk sinema literatüründe Bilge Olgaç, Yeşim Ustaoglu ve Tomris Giritlioğlu üzerine tezler bulunabilir.

b) Kadın Yıldızlar Üzerine

Bu konudaki tek akademik kitap Türkân Şoray üzerine Büker ve Uluyağcı'nın çalışmasıdır. Ayrıca başta Şoray olmak üzere, yıldızlar hakkında yazılmış çok sa-

yıda akademik makale ve söyleşilerden oluşan akademik nitelikli olmayan çok sayıda kitap bulmak da olasıdır.

c) Kadın Temsilleri, Türler ve Temalar Üzerine

Filmlerde kadına yönelik şiddet (Abisel, 2000; Tokat ve Saluk, 2008; Öztürk ve Erdur Baker, 2006 örneğindeki gibi) ve kadın sessizliği üzerine yazılmış makaleler (Öztürk ve Tural, 2001; İmançer, 2004; Güçlü, 2010) ve tezler bulunmaktadır. Bunun dışında erkek yönetmenlerin filmlerindeki kadın temsilleri (Yılmaz Güney, Atıf Yılmaz, Halit Refiğ ve Zeki Demirkubuz gibi) üzerine tezler ve makaleler, kadın yönetmenlerin filmleri üzerine makaleler,¹⁷ filmlerin feminist okumaları üzerine kitaplar (bir anlamda *Vesikalı Yarım* ve *Yumurta* gibi) ya da makaleler, çeşitli film türlerindeki (korku ve melodram gibi) kadın temsillerine ilişkin tezler (Behçetoğulları, 1995; Akbulut, 2008) ve kitaplar, ülke sinemasındaki (İran'daki gibi) kadınlar üzerine çalışmalar (Kanat, 2007) bulmak olasıdır. Başlığında kadına ilişkin herhangi bir konu geçmese dahi Türk sinemasının geçmişi ya da yeni Türk sineması üzerine yapılmış kitaplarda konuyla ilgili önemli tartışmalar ve iddialar bulmak olasıdır (Suner, 2006 ve Arslan, 2010 gibi). Yaklaşım açısından psikanalizin de yazarları etkilediği açıktır.¹⁸ Çoğu film okumasında genel bir metin analizinin tercih edildiği, feminist eleştiriden ve kuramdan yararlandığı, özellikle de Mulvey'e çok sayıda atıf yapıldığı gözlenmektedir. Denilebilir ki 1970'lerde dünya literatüründeki canlanma Türkiye'de 2000 sonrası gerçekleşmiştir, tıpkı Türkiye'de 2000 sonrası canlanan sinema ortamı gibi. Kuşkusuz henüz tartışılmayan ya da derinleştirilmeyen pek çok konu, çalışma alanı bulunmaktadır, ancak her yeni çalışma bir öncekinden de güç almaktadır. Alanın geleceği özellikle bu konuda tez yazan genç akademisyenlerdir.

17 Kadın yönetmenlerin filmlerindeki kadın temsilleri üzerine tezlerin yanı sıra yazılan makalelerden biri de Gül Yaşartürk'e ait "Türkiye Sineması'nda Kadın Yönetmenlerin Gözünden Aile İçi Şiddet: *Benim Sinemalarım, Aşk Ölümünden Soğuktur* ve *Parçalanma*" dır (2010).

18 Zizek'in Türkçe çevirisi de bulunan *Kayıp Otoban Üzerine* kitabı bu yönde etkileyici bir çalışmadır. Ayrıca Bülent Somay'ın *Bir Şeyler Eksik* kitabında da filmlere göndermeler yapılır.

KAYNAKÇA

- Abisel, N. (2000) "Yeşilçam Filmlerinde Kadının Temsilinde Kadına Yönelik Şiddet," *Televizyon, Kadın ve Şiddet*, der. N.B. Çelik, s. 173-212, Ankara: Kiv.
- Abisel, N., Arslan, U.T., Behçetoğulları, P., Karadoğan, A., Öztürk, S.R. ve Ulusay, N. (2005) *Çok Tuhaf Çok Tanıdık: Vesikalı Yarım Üzerine*, İstanbul: Metis.
- Akbulut, H. (2008) *Kadına Melodram Yakışır: Türk Melodram Sinemasında Kadın İmgeleri*, İstanbul: Bağlam.
- Arslan, M.M. (2010) *Yeşim Ustaoglu: Su, Ölüm ve Yolculuk*, İstanbul: Agora.
- Arslan, U.T. (2010) *Mazi Kabrinin Hortlakları*, İstanbul: Metis.
- Behçetoğulları, P. (1995) "Yerli Filmlerde Kadınlara Sunulan Dünya Tasarımları 1960-1975," Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Büker, S. ve Uluyağcı, C. (1993) *Yeşilçam'da Bir Sultan*, İstanbul: Afa.
- Büker, S. ve Akbulut, H. (2009) *Yumurta: Ruha Yolculuk*, Ankara: Dipnot.
- Çiçekoğlu, F. (2007) *Vesikalı Şehir*, İstanbul: Metis.
- Derman, D. (tarih yok) *Jean-Luc Godard'ın Sinemasında Kadının Yeniden sunumu*, Ankara: Değişim.
- Dorsay, A. (2000) *Sinema ve Kadın*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Dönmez Colin, G. (2006) *Kadın, İslam ve Sinema*, çev. D. Koç, İstanbul: Agora.
- Ekici, A. (2007) "1980-1990 Arasında Türk Sinemasında Kentsel Ailede Kadının Konumu," Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi.
- Güçlü, Ö. (2010) "Silent Representations of Women in the New Cinema of Turkey," *sinecine: Sinema Araştırmaları Dergisi*, sayı: 1 (2), s. 71-85.
- Güler, N. (2008) "Zeki Demirkubuz Sinemasında Kadın Temsilleri," Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi.
- İmançer, D. (2004) "Türk Sinemasında Suskun Kadın İmgesi," *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı:12, s. 117-25.
- Johnston, C. (2005) "Karşı-Sinema Olarak Kadınların Sineması," *Sinemasal*, çev. A. Atalay, sayı: 14, s. 77-86.
- Kanat, F. (2007) *İran Sinemasında Kadın*, Ankara: Dipnot.
- Köker, E. (1994) "Bilinmek İstenmeyen bir Öykü: Türk Filmlerinde Kadın ve Demokrasi İlişkisi," *Türk Sinemasında Demokrasi Kavramının Gelişmesi*, der. O. Onaran, N. Abisel, L. Köker ve E. Köker, s. 133-66. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Mulvey, L. (2008) "Görsel Haz ve Anlatı Sineması," çev. N. Abisel, *Sinema: Tarih/Kuram/Eleştiri*, der. S. Büker ve G. Topçu, s. 235-56. Ankara: G.Ü. İletişim Fakültesi.

- Onaran, O. (1986) *Türkçe Sinema Yazıları Kaynakçası*, Ankara: Esda.
- Onaran, O. (2000) "Televizyonda Gösterilen Yabancı Filmlerde Kadının Sunumu," *Televizyon, Kadın ve Şiddet*, der. N.B. Çelik, s. 213-47. Ankara: Kiv.
- Öngören, M.T. (1982) *Sinemada Kadın ve Cinsellik Sömürüsü*, Ankara: Dayanışma.
- Özalp, L. (2003) *Seni Seviyorum Sinema*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Özgüç, A. (1988) *Türk Sinemasında Cinselliğin Tarihi*, İstanbul: Broy.
- Özgüç, A. (1998) *Türk Filmleri Sözlüğü 1914-1973 1. Cilt*, İstanbul: Sesam.
- Özdemir, Ö. (2010) "Yeni 'Türk' Sinemasında Milliyetçiliğin ve Cinsiyetçiliğin Yeniden-Üretimi," Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi.
- Öztürk, S. R. (2000a) *Sinemada Kadın Olmak: Sanat Filmlerinde Kadın İmgeleri*, İstanbul: Alan.
- Öztürk, S. R. (2000b) "Feminist Film Politikası: 'Mürebbiye' Örneği," *Kültür ve İletişim*, sayı: 3 (1), s. 51-70.
- Öztürk, S.R. ve Tural, N. (2001) "Sinemada Kadın Karakterlerin Sessizliği: Sessizlik Bir Direnme Pratiği Olabilir mi?," *İletişim*, sayı: 10, s. 101-26.
- Öztürk, S.R. (2004) *Sinemanın Dışıl Yüzü: Türkiye'de Kadın Yönetmenler*, İstanbul: Om.
- Öztürk, S.R. ve Erdur Baker, Ö. (2006) "Kadına Yönelik Şiddetin 1990 Sonrası Türk Sinemasında Temsili," bildiri, Eastern Mediterranean University, Center for Women's Studies, Second International Conference on Women's Studies, Breaking the Glass Ceiling, April 26-28, Gazimağusa, Turkish Republic of Northern Cyprus.
- Öztürk, S.R. (2010) "Hard to Bear: Women's Burdens in the Cinema of Yesim Ustaoglu," *Visions of Struggle in Women's Filmmaking in the Mediterranean*, der. F. Laviosa, s. 149-64. New York: Palgrave MacMillan.
- Ryan, M. ve Kellner, D. (1997) *Politik Kamera: Çağdaş Hollywood Sinemasının İdeolojisi ve Politikası*, çev. E. Özsayar, İstanbul: Ayrıntı.
- Smelik, A. (2008) *Feminist Sinema ve Film Teorisi*, çev. D. Koç, İstanbul: Agora.
- Somay, B. (2007) *Bir Şeyler Eksik*, İstanbul: Metis.
- Soyumert, A. (2008) "Türk Sinemasının Susturulmuş Kadın Karakterleri," Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi.
- Suner, A. (1997) "Yılmaz Güney, Yol ve Kadın Bedeni Üzerine Yazılmış Tut-saklık Öyküleri," *Toplum ve Bilim*, sayı: 75, s. 120-33.
- Suner, A. (2006) *Hayalet Ev: Yeni Türk Sinemasında Aidiyet, Kimlik ve Bellek*, İstanbul: Metis.
- Tankut, T. (2004) *Alt Tarafı Bir Film (mi?): Kadın Bakış Açısıyla Film İzlemek*, İstanbul: Papirüs.

- Tokat, B. ve Saluk, S. (2008) "Akrabalık, Namus ve Aşk: Şiddetin Meşrulaştırılması Üzerine Bir Deneme," *Feminisite*, <http://www.feminisite.net/news.php?act=details&nid=499#akrabalık2>
- Tufan Tanrıöver, H. (1986) "Medya Sektöründe Kadın İşgücü," *Toplum ve Bilim*, sayı: 86, s. 171-93.
- Tutal Cheviron, N. (2010) "Cadılar Sevimli Olabilir ," *Kadın ve Bedeni*, der. Y. İnceoğlu ve A. Kar, s. 91-129. İstanbul: Ayrıntı.
- Uslu, L. (2010) "Tomris Giritlioğlu Sinemasında Gayrimüslim Azınlıklar," Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi.
- Yanikkaya, B. (2010) "Arsız Adam ve Bir Maymun: Feminist Film Okumaları," *Sinema Araştırmaları*, der. M. İri, s. 187-215. İstanbul: Derin.
- Yaşartürk, G. (2010) "Türkiye Sinemasında Kadın Yönetmenlerin Gözünden Aile İçi Şiddet: Benim Sinemalarım, Aşk Ölümünden Soğuktur ve Parçalanma," *Fe Dergi: Feminist Eleştiri* (online), sayı: 1, no: 2, <http://cins.ankara.edu.tr/20101.html>
- Yıldız, P. (2008) "Yeşim Ustaoglu Sinemasında Kimlik," Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi.
- Yüksel, E. (2006) "Yılmaz Güney Sinemasında Kadın İmgesi," Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yüksel, E. (2011) "Yılmaz Güney Sinemasında Kadın İmgesi," *Sentezler*, der. S. Kirel, s. 225-50. İstanbul: Parşömen.
- Zizek, S. (2001) *David Lynch'in Kayıp Otobanı Üzerine*, çev. S. Kılıç. İstanbul: Om.